

UDK 338.45.01(497.13)
10.7251/FIN1302005P
Žarko Primorac*

PREGLEDNI RAD

Hrvatskoj je potrebna nova industrijska politika

Rezime

Hrvatska industrija je, u posljednja dva desetljeća, destruirana do te mjere da je ugrožena stoljetna industrijska tradicija. Reindustrijalizacija zemlje, generalno govoreći, može se ostvariti realizacijom strategije koja može preferirati revitalizaciju starih industrija ili se odlučiti na tehnološki iskorak u pravcu suvremenih tehnologija i novih industrija. Treba pokušati realizirati oboje, ali naglasak ipak treba staviti na izgradnju novih, suvremenijih industrija. Praktično je nastupila nova industrijska era, koju mnogi nazivaju trećom industrijskom revolucijom. Digitalizacijom industrije, koja se sada dešava, promijenit će se bitne karakteristike samog industrijskog bića. Za pokretanje procesa reindustrijalizacije Hrvatske moraju se ispuniti neke opće pretpostavke. Najprije se mora utvrditi dugoročna industrijska strategija, kojom će se definirati osnovni razvojni pravci i ciljevi. Treba napomenuti da bi ideje spomenute u radu o potrebi i pravcima reindustrijalizacije hrvatske privrede mogle, u velikoj mjeri, poslužiti i drugim državama nastalim iz bivše Jugoslavije.

Ključne riječi: Hrvatska industrija, reindustrijalizacija, starih industrija, novih industrija, dugoročna industrijska strategija.

UVOD

Prije dvadesetak godina, Hrvatska je bila industrijski najrazvijenija republika u okvirima bivše države. Hrvatska industrija je, u posljednja dva desetljeća, destruirana do te mjere da je ugrožena stoljetna industrijska tradicija. Nažalost, prisjećanje na prošlost ne može riješiti sadašnje probleme, pa se moraju tražiti putevi za ponovno oživljavanje industrijskog sektora. Tom temom pozabavićemo se u ovom tekstu.

1. INDUSTRIJA JE NAJVAŽNIJI RAZVOJNI RESURS

Reindustrijalizacija zemlje, generalno govoreći, može se ostvariti realizacijom strategije koja može preferirati revitalizaciju starih industrija ili se odlučiti na tehnološki iskorak u pravcu suvremenih tehnologija i novih industrija. Strateška dilema: stare ili nove industrije u stvari i ne postoji. Treba pokušati realizirati oboje, ali naglasak ipak treba staviti na izgradnju novih, suvremenijih industrija. Ili, drugačije rečeno: nova industrijska politika, pored respekta prema staroj industrijskoj strukturi, koja je zbog raspada bivše države, rata i neadekvatne privatizacije uglavnom izgubljena, mora se prvenstveno okrenuti novom, modernom industrijskom konceptu. Na takvu orijentaciju upućuje suvremeni industrijski razvoj u svijetu, koji se, početkom dvadeset prvog stoljeća, značajno razlikuje od onoga prošlog stoljeća. Moderni industrijski koncept je drugačiji ponajprije zbog usvajanja novih tehnologija, ali i novog modela organizacije proizvodnje, drugačijeg proizvodnog asortimana, dizajna, efikasnosti industrijskih proizvoda, zatim lokacije pojedinih industrija pa i samog koncepta i modela industrijskog društva. Praktično je nastupila nova industrijska era, koju mnogi nazivaju trećom industrijskom revolucijom. Digitalizacijom industrije, koja se sada dešava, promijenit će se bitne karakteristike samog industrijskog bića.

Reindustrijalizacija Hrvatske je veoma bitna za buduću, dugoročni razvoj zemlje, ali i za savladavanje sadašnje ekonomske krize. Nerijetko se pojave mišljenja da Hrvatska, imajući dobre prirodne uvjete, treba dati prioritet razvoju sektora usluga. Istina, napredan sektor usluga, u što spada kod nas vodeći turizam, može biti značajan razvojni potencijal. U oblasti uslužnog sektora, ova zemlja, pored turizma, ima uvjete i za razvoj drugih visokokvalitetnih usluga. Ipak, malo je razvijenih zemalja u kojima su usluge vodeći razvojni sektor. Najčešće je uslužni sektor komplementaran industriji kao osnovnom motoru razvoja. To važi i za one zemlje koje, kao i Hrvatska, imaju razvijen sektor usluga, jer je i razvoj uslužnog sektora zavisian od ukupnog ekonomskog razvoja zemlje.

Zašto je industrija vodeća djelatnost u razvijenim europskim zemljama; zašto su SAD, Japan, Njemačka vodeće ekonomske sile današnjice; zašto velike zemlje u razvoju, a posebne one najpoznatije, kao što su Kina, Indija, Brazil, Rusija, Turska nastoje ubrzati industrijski razvoj? Koje prednosti industrija donosi grupi razvijenih zemalja; zašto Europska unija, u razvojnoj strategiji Europa 2020, industriju stavlja u prvi rang razvojnih prioriteta?

Naravno, moglo bi se navesti još pitanja vezanih za značaj industrije za ekonomsku strukturu i ekonomski razvoj svake zemlje. I najjednostavnije skice odgovora na postavljena pitanja upućuju na potrebu dubljeg sagledavanja potrebe reindustrijalizacije Hrvatske, kao razvojnog prioriteta.

Već je spomenuto da je hrvatska industrija, do devedesetih, bila dostigla relativno visok stupanj tehnološkog razvoja, posebno u nekim industrijama kao što su proizvodnja elektro opreme, mehaničkih strojeva i uređaja, prometnih sredstava, gradnji brodova i drugih plovila, zatim u kemijskoj industriji, preradi poljoprivrednih proizvoda, elektronici, farmaciji i drugim granama. Temeljeno na industrijskom razvoju ili komplementarno s njim, razvio se čitav niz pratećih djelatnosti koje su važne za ukupan razvoj zemlje, a među

* Samostalni analitičar, e-mail: zarko.primorac@zg.t-com.hr

njima posebno: istraživanje i razvoj /R&D/ i inovacije uopće, dizajn i projektiranje, inženjering poslovi, izvoz i izgradnja kompletnih industrijskih postrojenja i energetskih objekata, financiranje kompleksnih objekata, kao i ukupno financijsko praćenje marketinga industrijskog proizvoda.

Iako hrvatska industrija tehnološki nije bila u samom svjetskom „špicu“, pojedini sektori su sigurno spadali u gornju sredinu tadašnjih, svjetskih dostignuća. Treba spomenuti da se udio industrije u BDP-u Hrvatske, prije devedesetih godina kretao oko 33%–34%. Uz to, industrija je zapošljavala nekoliko stotina tisuća djelatnika više nego danas. Posebno je bila razvijena baza tehničkih kadrova, pa je i hrvatski izvoz, ne samo veličinom nego strukturno i tehnološki bio daleko napredniji od današnjeg. Hrvatska poduzeća izvozila su proizvode visokog stupnja obrade, tehnološki složene strojeve i uređaje, energetske i prerađivačke objekte po sistemu „ključ u bravu“; tisuće radnika, tehničara, inženjera iz hrvatskih poduzeća izvodile su radove na investicijskim poligonima Europe, Azije, Afrike. Industrijska proizvodnja u zemlji temeljila se, uglavnom, na znanju /know how/, razvijenom u hrvatskim institutima i razvojnim institucijama. U inovacijskom lancu djelovala je desetina istraživačkih i razvojnih instituta čije su reference bile blizu vodećim svjetskim razinama. Razvijenost industrije, kao i potrebe za suvremenim znanjima i dostignućima uvjetovali su i razvoj obrazovnih institucija – od bazičnog obrazovanja do najviših stručnih i akademskih stupnjeva. Broj upisanih studenata i diplomiranih inženjera na prirodnim znanostima i tehničkim fakultetima bio je daleko viši nego danas.

Razvoj industrije je doprinio općem društvenom napretku u svakom pogledu. Podizan je opći tehnološki nivo društva, unapređivan je stupanj modernosti poslovnih i u upravljačkih procesa u drugim djelatnostima, osiguravan razvoj čitavog spektra malih i srednjih poduzeća, obrta, uslužnih djelatnosti koje su bile u funkciji razvoja industrije, zapošljavanja, izvoza, inženjeringa, bankarstva i financija. Industrija je davala doprinos ukupnom društvenom razvoju, i pozitivan „tonus“ ukupnom načinu življenja.

Bilo bi, ipak, pretjerano reći da je sve u dotadašnjem razvoju naše industrije bilo pozitivno. Uz nesumnjiva dostignuća bilo je dosta promašaja, loše programiranih i usmjerenih investicija i ulaganja, prezaposenosti u poduzećima, prekomjernog ugrožavanja čovjekove okoline, lociranja tehnološki agresivnih proizvodnji na morskoj i riječnim obalama, prekomjernog uništavanja vrijednog pomorskog dobra, nerentabilnih proizvodnji i drugih poslovnih i društvenih neracionalnosti.

Bez obzira na spomenuto, industrijski razvoj Hrvatske od samih početaka do devedesetih godina ostvarivao se prema tadašnjim, modernim, razvojnim modelima. Taj trend je, kako je već rečeno, prekinut u posljednjih dvadesetak godina. Zašto je u poslijeratnim godinama dominirala antiindustrijska razvojna politika neće biti predmet ovoga napisa, premda bi i taj fenomen trebalo dublje istražiti.

2. SUVREMENA SVJETSKA INDUSTRIJA ULAZI U TREĆU TEHNOLOŠKU REVOLUCIJU

Krajem prošlog, a posebno početkom ovog stoljeća dogodile su se krupne tehnološke promjene u svjetskom, industrijskom razvoju. Nastupilo je tehnološko doba koje mnogi upućeni nazivaju novom tehnološkom revolucijom. Tradicionalne industrije potiskuju se i zamjenjuju novim tehnologijama, koje su bazirane na novim

materijalima, pametnim softverima, proizvodnoj robotici velikih mogućnosti, trodimenzionalnim 3D printerima i drugim tehnološkim dostignućima. Revolucionarne promjene unose novi materijali koji zamjenjuju tradicionalne: staklena vlakna zamjenjuju čelik i aluminij u proizvodnji transportnih sredstava, aviona, specijalnih proizvoda. Nanotehnologija donosi pravu revoluciju u elektronici, medicini, poljoprivredi, prehrani. Novi materijali su lakši, čvršći, trajniji i suštinski jeftiniji, a mnogostruko povećavaju proizvodne mogućnosti, pojednostavljuju postupke, povećavaju pouzdanost i efikasnost proizvoda.

Nova industrijska paradigma razvija drugačiji pristup organizaciji i upravljanju proizvodnjom. Ne mijenja se samo tehnologija proizvodnje, odnosno proizvodni procesi, nego i mjesto i uvjeti gdje se industrijska proizvodnja ostvaruje. Postupno nestaju velike industrijske hale, a veliki dio poslova se obavlja u uredima u kojima djeluju dizajneri, inženjeri raznih specijalnosti, IT stručnjaci, logistički i marketing profesionalci. Troškovi rada sve manje učestvuju u cijeni proizvoda. Tako su, u prvoj generaciji iPhone, troškovi rada iznosili svega 33 \$ od ukupne cijene od oko 499 \$, a ostali troškovi su odnosili na skupocjene materijale, troškove znanja i tehnologija, marketinga i naravno visoku zaradu industrijalaca. Smanjenje udjela troškova rada u cijeni proizvoda doprinose preispitivanju dotadašnje koncepcije u pogledu lokacijske politike. Sada se već procjenjuje da će se oko 20% američke industrije, dislocirane u zemlje u razvoju posebno u Kinu i Indiju, do 2020. godine povratiti u matičnu zemlju. Razlozi su jednostavni: troškovi rada postaju manje značajan proizvodni input, a nova industrija je manje zahtjevnja u pogledu lokacijskih uvjeta i utjecaja na okoliš. Nadalje, veliki proizvođači žele da proizvodnju drže što bliže tržištu potrošnje. Vjerojatno dio razloga za promjenu lokacijske politike ima i činjenica da je udio rada količinski mnogo veći u zemljama u razvoju nego u matičnim zemljama. Ilustracije radi treba spomenuti da Kina i SAD ostvaruju približno jednak obujam industrijske proizvodnje /vrlo različite strukture/, ali Kina ulaže desetostruko više rada u svoj industrijski proizvod.

Pored spomenutog, bitno se mijenja i organizacija proizvodnje. Svi procesi u novim tvornicama vode se pametnim softverima; postupno će nestajati masovni proizvođači, a proizvodi će se prilagođavati individualiziranim potrebama i zahtjevima. Zahvaljujući novim postupcima i materijalima, proizvodit će se ekonomičnije u malim serijama, fleksibilnije i sa manje ljudskog rada. Glavni razvojni pravci preferiraju individualizirane proizvode u odnosu na masovnu proizvodnju. Takva proizvodnja pretpostavlja brži razvoj malih i srednjih firmi koje će proizvoditi mnoštvo novih proizvoda i osiguravati val novih zapošljavanja. Nove tehnologije posebno preferiraju znanje i inovacije u općem smislu, koje uključuje razvijeni R&D. I danas moderne industrije temelje razvoj na velikim izdvajanjima za istraživačko-razvojni rad. Tako, na primjer, u SAD-u, industrija ostvaruje oko 11% ukupnog društvenog proizvoda te zemlje, a istovremeno u istraživanje i razvoj ulaže oko 68% ukupnih ulaganja. U budućnosti će to biti i mnogo više, budući da je treća tehnološka revolucija, kako je već spomenuto, temeljena na znanju i inovacijama.

U okvirima nove industrijske paradigme mijenja se uloga drugih društvenih činilaca koji utječu industrijsku politiku. Tako će, država, prije svih, morati mijenjati ulogu i pojačati utjecaj na stvaranje pretpostavki za što bolje funkcioniranje industrijskog kompleksa. Ona mora osigurati sistem obrazovanja koje će proizvoditi potrebne kadrove za novu industriju. Sistem školovanja posebno u prirodnim znanostima morat će biti značajno osuvremenjen i materijalno osiguran. Nadalje, država će trebati osiguravati čistiju regulativu, posebno u pogledu zaštite čovjekove okoline, oporezivanja, cijena društvenih servisa i drugog.

Usprkos svjetskim trendovima, promjene u hrvatskoj industriji u posljednjim godinama su, manje-više, negativno usmjerene. Već smo, kako je u uvodu istaknuto, izgubili tehnološki priključak na suvremene procese u razvijenim industrijama; nestale su, ili su se značajno promijenile, tehnologije na kojima je bila bazirana hrvatska industrija; neka hrvatska tradicionalna tržišta su rastrojena ili nestala, a hrvatska industrija nije se adaptirala na te promjene. Osim toga, u zemlji su, biološki ili na druge načine, nestale čitave generacije industrijskih radnika, inženjera, projekatara, menadžera, pa je prekinuta jedna dugogodišnja industrijska tradicija. Uz spomenuto, značajno je smanjeno ulaganje u istraživački i razvojni rad; inovacijski lanac je isprekidan i preslab da bi bio izvor obnavljanja industrijskih znanja i suvremenih tehnologija. Nadalje, obrazovni sustav je fokusiran na druge ciljeve, značajno je smanjen broj diplomanata u prirodnim znanostima. Jednom riječi, današnji industrijski ambijent u Hrvatskoj je, u svakom pogledu, dobroano ispod onoga od prije dvadesetak godina.

3. NEKOLIKO POKAZATELJA O RAZVOJU HRVATSKE INDUSTRIJE

Razvojno zaostajanje industrije može se predstaviti iputem kratke analize osnovnih odnosa između industrije i drugih ključnih privrednih pokazatelja: bruto društvenog proizvoda, zaposlenosti, izvoza i investicija. Naravno da se analizom spomenutih odnosa ne iscrpljuje međuzavisnost industrije i drugih sektora, posebno industrije i poljoprivrede, kao ni utjecaj industrije na ukupni ekonomski razvoj. Uz te međusektorske relacije, industrija je vrlo značajna zarazvoj društvenih sistema, posebno obrazovanja i znanosti uopće. Istovremeno djeluje i obratan proces, odnosno zakon povratne sprege: znanost i obrazovanje povratno utječu na industriju, posebno u današnjim uvjetima. Zato je obrazovanje, kao vrlo značajan dio čitavog inovacijskog lanca, u čvrstoj međuzavisnosti s industrijskim razvojem.

U donjoj tabeli prikazani su neki osnovni pokazatelji o razvoju industrijskog sektora u Hrvatskoj u usporedbi s nekim relevantnim, tranzicijskim zemljama.

Tabela 1. BDP, industrijska proizvodnja, izvoz /2010/

Zemlja	Udio u BDP-u u % EU 27 – 100	Indeks rasta industrije 2000 – 100	Udio robnog izvoza u BDP-u u %
Bugarska	43	142,3	43,2
Češka	82	146,1	63,9
Estonija	64	163,3	61,7
Mađarska	64	141,8	72,5
Poljska	63	175,1	34,5
Rumunjska	45	126,1	30,6
Slovačka	74	192,1	74,0
Slovenija	86	118,7	52,9
Hrvatska	62	122,6	19,8
Srbija	35	106,3	25,5
Izvor: WIW – Handbook of Statistics/2011.			

Usporedba tranzicijskim zemljama, članicama Europske unije je relevantna, kako zbog činjenice da i Hrvatska pripada tom tranzicijskom krugu, a od polovine ove godine, i sama će postati članica EU. Iz tabele se vidi da Hrvatska ostvaruje oko 62% prosječnog BDP-a zemalja članica Europske unije, a iza nje su samo Bugarska /43%/ i Rumunjska /45%/. Daleko iza Hrvatske je i Srbija, ali njezina pozicija nije relevantna kao pokazatelj našeg razvoja s obzirom na njezino veliko zaostajanje.

Veliko ekonomsko zaostajanje naše zemlje vidljivo je i iz drugih, prezentiranih pokazatelja. Tako je uočljivo da je hrvatska industrija, nakon 2000. godine, ostvarila najsporiji rast u usporedbi s grupom analiziranih zemalja/ opet izuzimajući Srbiju/. Kao bazna uzeta je 2000. godina da bi se eliminirale razvojne anomalije koje je rat u razdoblju 1991–1995, ostavilo na ukupan ekonomski razvoj zemlje. Čini se da ovako koncipirane usporedbe s drugim zemljama, koje nisu imale rat i razaranja, pouzdanije usporedbe o razvoju industrije.

U navedenoj tabeli, pored industrijskog razvoja, prikazan je udio robnog izvoza pojedinih zemalja u bruto društvenom proizvodu. Naime, udio robnog izvoza u bruto društvenom proizvodu neke zemlje prilično pouzdano pokazuje stupanj industrijalizacije, opći

nivo razvijenosti industrijskog sektora, a posebno konkurentnost domaćeg proizvoda na međunarodnom tržištu. Prema ovim pokazateljima, hrvatska pozicija je izrazito loša: udio robnog izvoza u BDP-u iznosi svega 19,8%, dok ostale zemlje pokazuju sljedeće relacije: robni izvoz Češke sudjeluje u BDP-u sa 63,9%, Estonije 61,7%, Mađarske 72,5%, Slovačke 74,0%.

Robni izvoz nije važan samo radi ostvarivanja deviza nego je to osnovni kanal komunikacije sa svjetskim tržištem. Putem njega se ostvaruje pozitivan pritisak svjetskog tržišta na domaći izvozni /industrijski/ proizvod, u pravcu da bude tehnički bolji, jeftiniji i efikasniji. Time se utječe na to da i sama industrija bude modernija, efikasnija i konkurentnija. Hrvatski izvoz nije slab samo radi malog udjela robnog dijela /izvoz usluga je, zahvaljujući turizmu, nešto povoljniji/ nego i zbog sve slabije tehnološke strukture. Za razliku od prije tridesetak godina, kada je udio tehnološki naprednijih proizvoda u hrvatskom robnom izvozu iznosio oko 67%, danas tehnološki zahtjevniji proizvodi čine svega oko 28% robnog izvoza. Nažalost, ne treba boljeg pokazatelja o tehnološkoj inferiornosti i ukupnom tehnološkom zaostajanju hrvatske industrije.

Kako je već djelomično spomenuto, hrvatska industrija je izvozila kompleksne industrijske objekte po sistemu inženjeringa /ključ u

bravu/, znanje i know-how, opremu za nuklearne elektrane, složene strojeve iz oblasti elektroenergije, strojogradnje, brodogradnje, zahtjevne proizvode vojne industrije, trajna potrošna dobra, čitavu paletu drugih naprednijih proizvoda iz farmaceutske, elektroničke, industrije komunikacija i drugih oblasti. Nasuprot nekadašnjoj strukturi robnog izvoza, danas izvozi tekstil, kožu, gumu, umjetna gnojiva,

naftne derivate i proizvode niskog dohodovnog potencijala. Ipak, ne želim potcjenjivati današnji izvoz, jer je svaki proizvod vrijedan ako se može prodati na inozemnom tržištu. Ali, nažalost, ne može se time umanjiti zaključak o tehnološkoj inferiornosti naše industrije.

Naredna tabela pokazuje da ni udio industrije u formiranju domaćeg društvenog bruto proizvoda nije u optimalnim granicama.

Tabela 2. Udio industrije u BDP-u i zaposlenosti*

Zemlja	Udio industrije u BDP-u u %		Udio industrije u zaposlenosti u %	
	1996.	2010.	1996.	2010.
Bugarska**	25,5	22,1	23,5	20,5
Češka	30,8	30,3	29,7	26,7
Mađarska	25,4	26,9	25,7	22,8
Poljska	28,4	21,9	25,5	22,7
Rumunjska	32,9	27,2	27,2	21,0
Slovačka	32,7	25,7	30,1	24,3
Slovenija	28,7	23,6	32,7	22,5
Hrvatska	24,0	19,0	22,9	19,8

Izvor: WIW – Handbook of Statistics/2011.

* Udio u dodanoj vrijednosti

** 2000–2009.

Udio industrije u strukturi BDP-a i zaposlenosti zemlje je svakako najkompleksniji pokazatelj ukupne razvijenosti. Sve analizirane zemlje pokazuju smanjivanje udjela industrije i industrijske zaposlenosti u društvenom BDP-u, što je posljedica tranzicijskog procesa. Ipak, udio hrvatske industrije u bruto društvenom proizvodu je najdublje pao. Hrvatska je, prema udjelu industrije u BDP-u od svega 19% u 2010. godini, uočljivo na posljednjem mjestu grupe uspoređenih zemalja. Na istoj poziciji je i prema udjelu industrije u ukupnoj zaposlenosti.

Posebno je osjetljivo pitanje zaposlenosti u industriji. Naime, industrijski sektor bi, po definiciji, trebalo da osigurava najveći broj radnih mjesta. Takvi odnosi u strukturi zaposlenosti su, manje-više, vidljivi kod svih razvijenijih zemalja. Hrvatska je, u posljednja dva

desetljeća, izgubila veliki broj radnih mjesta radi gotovo totalnog rastrojstva industrijskog sektora /kao posljedice tranzicije, ratnih posljedica, neadekvatne privatizacije/, ali i zbog neadekvatne razvojne politike. Slična iskustva /osim ratnih/ prošle su i neke druge tranzicijske zemlje sa kojima se uspoređujemo. Međutim, u spomenutim zemljama gubitak radnih mjesta je dobrim dijelom nadoknađen izgradnjom nove industrije, što s našom zemljom nije slučaj. Što više, u posljednjim, kriznim godinama, Hrvatska izrazito brzo gubi radna mjesta, pa se procjenjuje se da je, do sada, nestalo oko 80.000–100.000 industrijskih radnih mjesta. Ako investicije u stvaranje jednog radnog mjesta u industriji iznose između 70.000 i 100.000 eura, lako se može izračunati koliko će ulaganja biti potrebno samo za obnavljanje ranije razine zaposlenosti u ovoj oblasti.

Tabela 3. Dinamika rasta BDP-a, industrije, investicija, robnog izvoza i nezaposlenosti u Hrvatskoj / u % godišnje/

	2000.	2005.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Društveni proizvod	3,7	4,3	5,1	2,1	-6,9	-1,4	-0,4
Indust. proizvodnja	1,4	4,6	4,9	1,2	-9,2	-1,4	-1,9
Investicije	-3,9	4,9	7,1	8,2	-11,8	-11,3	...
Stopa nezaposlenosti	22,3	17,9	14,8	13,2	14,9	17,4	17,9
Robni izvoz	21,3	9,3	8,6	6,8	-21,5	18,2	7,6

Izvori: WIW – Handbook of Statistics/2011.

HGK – Gospodarska kretanja br. 6/2012.

Tijekom tekuće ekonomske krize i recesije, industrijska proizvodnja u zemlji je značajno smanjena, počevši sa minusom od čitavih 9,2% u 2009. godini. U svim godinama nakon toga, kao i prvom polugodištu ove godine, produžava se negativan rast, odnosno pad industrijske proizvodnje. Nadalje, nije bez značaja istaknuti da i cjelokupna hrvatska privreda, već četvrtu godinu za redom, posluje

u zoni negativnog rasta bruto društvenog proizvoda. Nijedna od analiziranih zemalja, pa čak ni Mađarska ili Slovenija, koje su snažno pogođene ovom krizom, ne pokazuju kontinuirani negativni rast.

Interesantno bi bilo analizirati da li, osim spomenutih, ima još razloga zbog kojih Hrvatska i dalje ubrzano gubi industrijsku supstancu i tradiciju? Generalno se može reći da je izrazito loše stanje u indu-

strijskom sektoru posljedica djelovanja više različitih faktora. Dio njih je, svakako, uzrokovan svjetskom ekonomskom i financijskom krizom, ali je sigurno da dio odgovornosti za negativan industrijski razvoj pada na ekonomsku politiku zemlje. Upravljanje ekonomskim sektorom, odnosno ukupna ekonomska politika je neadekvatna, nestručna i nekonzistentna. Ta politika u cjelini nije razvojno orijentirana: velike prepreke u obliku pretjerane birokracije, visoke porezne presije, neadekvatnog upravljanja prostorom, nedovoljnog i skupo financiranja, zanemarenog inovacijskog procesa, visoke korupcije i druge onemogućavaju ubrzaniji oporavak i obnovu industrije. Što više, u sadašnjoj recesiji propao je veliki broj poduzeća u svim industrijskim sektorima, a veliki broj poduzeća se i dalje bori za goli opstanak /brodogradnja, kemijska industrija, tekstilna industrija, građevinski sektor i drugi/. U krizi su se najviše pokazale nepovoljne posljedice dugogodišnjeg zapostavljanja industrije, posebno nedovoljne modernizacije i sporog restrukturiranja ključnih industrijskih poduzeća. Sve spomenuto rezultiralo je daljom deindustrijalizacijom zemlje, opadanjem veličine i kvalitete industrijskog izvoza i, što je najgore, smanjivanjem zapošljavanja u industriji.

Još jedan faktor zaostajanja industrije su svakako nedovoljne investicije u obnavljanje i modernizaciju postojećih industrija i nedostatan ulaganje u nove industrije. Ukupne investicije u hrvatsku privredu su značajno smanjene u posljednjim godinama. Ilustracije radi: negativna stopa rasta ukupnih investicija u 2009. godini iznosila je 14,2%, u 2010. godini 11,3%, u 2011. godini 7,2%, a očekuje se negativan rast investicija i u 2012. godini. Broj poduzeća koja ulažu u investicije smanjio se za oko 36%, a istovremeno je smanjen ukupan iznos investicijskih ulaganja sa oko 83 milijarde kuna u 2009. godini na oko 48 milijardi kuna u prošloj godini. I ne bi ni to bilo najgore, da se investicije u industriju ulažu u nove, razvojne i propulzivne projekte. Država nema nikakve uvjerljive politike kojima bi motivirala poduzeća i pojedince da ulažu u nove, moderne industrije koje bi donijele nova zaposlenja i suvremeni izvozni proizvod. Osim toga, ukupna investicijska klima u Hrvatskoj nije dobra, o čemu posebno uvjerljivo govore rijetki inozemni investitori koji se suočavaju s brojnim preprekama u procesu ulaganja u ovdašnje projekte.

Tabela 4. Struktura direktnih inozemnih investicija /FDI/ u % od stock FDI – 2010.

Zemlja	Prerađivačka industrija	Trgovina	Financijski sektor
Bugarska	16,3	13,8	18,8
Češka	32,1	9,9	22,4
Estonija	14,4	11,2	30,1
Mađarska	25,0	13,7	10,3
Poljska	31,7	15,8	18,5
Rumunjska	31,5	12,2	20,5
Slovačka	36,0	11,7	19,2
Slovenija	26,9	13,1	40,4
Hrvatska	22,0	16,2	37,8

Izvor: WIIW – Handbook of Statistics/2011.

I struktura direktnih inozemnih investicija, koje ukupno iznose oko 25 milijardi eura do kraja 2010. godine, vrlo je nepovoljna s aspekta udjela investicija u industriju. Naime, od ukupnih inozemnih investicija samo je 22% uloženo u podizanje industrijskog potencijala zemlje, pa smo, i prema ovom pokazatelju, na začelju grupe analiziranih zemalja. Ali je zato najveći dio inozemnih, direktnih investicija oko 37,8% uloženo u financijski sektor. Prema tome pokazatelju, Hrvatska je preferirala ulaganja u financijski sektor i trgovinu umjesto u proizvodne i industrijske kapacitete. Za razliku od nas, zemlje koje su manje inozemnih ulaganja usmjeravale u financijski sektor i trgovinu, modernizirale su i revitalizirale svoje industrijske sektore. Tako je Češka u financijski sektor uložila svega 20,4% direktnih inozemnih investicija, Mađarska 10,3%, Poljska 18,5%, Slovačka 19,2% a Hrvatska, kako je već spomenuto, čitavih 37,8%. Preferencija inozemnih investitora prema ulaganjima u financijski sektor i trgovinu osiguravala im je visoke prinose i najbrži povrat uloženi sredstava. Baš zbog takvih sklonosti inozemnih investitora, hrvatska vlada je morala poreznom politikom i drugim mjerama usmjeravati inozemna ulaganja prema onim sektorima koji će popravljati strukturu nacionalne ekonomije. Međutim, kao i na drugim područjima, ekonomska politika je bila neuspješna. Posljedice takve politike su vidljive: industrija je sve inferiornija, industrijski izvoz sve slabiji, a zapošljavanje u industriji permanentno opada.

Bez daljih sumiranja nepovoljnih razvojnih procesa i performansi hrvatske industrije, jasno je da je reindustrijalizacija zemlje neophodna. Uz to, treba naglasiti, još jednom, da se treba okrenuti

ka novom konceptu industrijske politike i izgrađivati industriju dvadeset prvog stoljeća.

4. NEKOLIKO TEZA ZA FORMULIRANJE MODELA NOVE INDUSTRIJSKE POLITIKE

Hrvatskoj, kao maloj zemlji s ograničenim domaćim tržištem, niskom akumulacijom i siromašnim razvojnim resursima, neće biti jednostavno temeljito rekonstruirati industrijski sektor. Uz to će višegodišnja recesija i negativan rast otežavati promjenu industrijske strukture i izgradnju novih industrija. S druge strane, pozitivno je da se zemlja uključuje u veliko i razvijeno europsko tržište, čime se otvaraju dugoročno pozitivni izgledi i osigurava stabilnost. Relativno povoljna je i činjenica razvijeni svijet ulazi u razdoblje novih industrijskih tehnologija, pa hrvatska industrija može na vrijeme „uhvatiti“ veliki tehnološki zaokret.

Nekoliko narednih teza bi moglo poslužiti kao podloga za razmišljanje /ali i za formiranje operativnih programa/ kako bi se mogao pokrenuti proces reindustrijalizacije zemlje i izgradnje nove industrijske strukture.

Teza 1. Hrvatska industrija treba proći proces „samoobnavljanja“, u kojem će se modernizirati i sve što je održivo u postojećoj industrijskoj strukturi, što je još važnije, izgraditi nova suvremena industrija. Za programiranje dubokog zahvata u industrijsko tkivo zemlje najvažnije su institucije, a to znači zdrava i pametna eko-

nomska politika. Institucije treba strateški da programiraju i planiraju racionalan, dugoročni, ekonomski razvoj i osigurati vodeću ulogu industrije; osigurati izlazak iz sadašnje krize i povratiti stabilnost ekonomskog sustava; pomoći podizanju konkurentnosti; osigurati povećanje ulaganja u istraživanja i razvoj, inovacije i nove tehnologije; osigurati energetske efikasnost; planirati i uvesti potrebne poticaje za one industrijske grane koji predstavljaju strateški izbor. Osim toga, država i njezine institucije treba da osiguraju razvoj suvremenog obrazovnog sistema, provedu reorganizaciju teritorijalnog ustrojstva zemlje, naprave suštinske promjene u pravnoj i privatnoj ekonomskoj praksi, ponašanju poduzeća i planiranju razvoja, osnivanju novih tvrtki i uvođenju novih tehnologija, stvaranju financijskog sektora koji pomaže razvoj snažne industrije.

Teza 2. Ekonomski razvojni model, koji se realizira od devedesetih godina, treba temeljito promijeniti. U prvim godinama nakon stjecanja nezavisnosti, bili smo zapljusnuti dominirajućim /globalizacijskim/ idejama, koje su upućivale kako je dovoljno osigurati slobodno djelovanje tržišta i privrednih subjekata, energično ukloniti planiranje i selektivne poticaje razvoju pojedinih sektora, pa će tržište, samo od sebe, uspostaviti ekonomsku ravnotežu. Nažalost, takva je ekonomska politika pokazala ogromne manjkavosti, koje su dovele domaću ekonomiju u sadašnje stanje. Dio sadašnjih razvojnih problema generiran je i svjetskom ekonomskom krizom, ali kriza nije primarni uzrok sadašnjih teškoća.

Nema sumnje da je nužno mijenjati dosadašnji ekonomski model koji je preferirao trgovačko-uvoznu orijentaciju, umjesto proizvodno-izvozne funkcije privrede. U novom ekonomskom modelu, centralnu poziciju treba osigurati za industriju i ostale proizvodne djelatnosti. Tako bi se, uz relativno razvijen sektor usluga, mogla izgraditi racionalna struktura nacionalne ekonomije. Naravno da to nije moguće postići u kratkom roku, zato je nužan snažan naglasak na dugoročnoj strateškoj orijentaciji.

Teza 3. Za promjenu ekonomske strukture domaća akumulacija neće biti dovoljna, pa će se morati oslanjati na intenzivnije korištenje inozemnih sredstava. Osnovno ograničenje za privlačenje inozemnih ulaganja su poznati problemi u funkcioniranju pravnog sustava, zatim lokalna birokracija, visoka porezna opterećenja i ukorijenjena korupcija. S nekoliko podataka može se ilustrirati zašto se inozemni ulagači uzdržavaju od intenzivnijeg ulaganja u hrvatsku privredu: Hrvatska je na 81. mjestu u svijetu prema rangu konkurentnosti, 102. prema brzini upisa vlasništva, 133. prema kriteriju zaštite investitora, 143. prema brzini izdavanja građevinskih dozvola /rangovi prema World Bank: Doing business, 2012/. Navedeni rangovi upućuju na potrebu energičnih reformi pravnog i poreznog sustava, sistema javne uprave, zdravstvenog i obrazovnog sustava, kao i provođenje drugih mjera za poboljšanje konkurentnosti.

Teza 4. Vrlo značajna pretpostavka novog modela privređivanja je energetska nezavisnost zemlje. Hrvatska je veliki uvoznik električne energije i drugih energenata /sirova nafta, plin, ugljen/. Imperativ budućeg razvoja industrije je oslobađati se energetske zavisnosti izgradnjom novih proizvodnih kapaciteta, orijentacijom na obnovljive izvore energije i povećanje energetske efikasnosti u cjelini.

Sada se priprema izgradnja novih električnih centrala i revitalizacija postojećih elektrana, pa će se morati, više nego do sada, povesti računa o efikasnosti ulaganja, zaštiti čovjekove okoline i cijeni proizvodnje. Nadalje, znatno su uznapredovale tehnologije korištenja sunca, vjetra, biomase, drvenih otpadaka, geotermalnih izvora, krutog otpada i drugih obnovljivih, energetske sirovine. Hrvatska ima relativno dobre uvjete za veće korištenje spomenutih, obnovljivih izvora. Uz to, a čini se vrlo važnim istaknuti da hrvatska industrija ima kapaciteta i znanja za proizvodnju energetske opreme za nove energetske izvore, a posebice za solarne i vjetroelektrane.

Teza 5. Viša orijentacija na industriju je potrebna i radi poboljšavanja prilika na sektoru zapošljavanja, budući da je stopa nezaposlenosti viša od 20%. U ljudskom životu zaposlenje je najvažnija životna potreba. Ne samo da bi se osigurala sredstva za život, nego radi ispunjenja čovjeka kao ličnosti. Bill Clinton, u novoj knjizi *Natrag na posao*, kaže: „Posao znači više od sredstava za puko preživljavanje, bez obzira na to koliko je i samo preživljavanje važno. Riječ je o nečemu temeljnom za ljudsko dostojanstvo i za naš osjećaj da smo vrijedni kao neovisni i slobodni ljudi koji su korisni i drugima.“

Industrija je oblast koja može osigurati najbrži put za rješavanje strukturne nezaposlenosti, posebno mladih ljudi. Tome treba dodati da svako radno mjesto u naprednim industrijama stvara oko 2,5 radnih mjesta sekundarne zaposlenosti u ostalim sektorima.

Mora se naglasiti da nova zapošljavanja ne osiguravaju sve industrije. Mnoge od njih, posebno stare i nemodernizirane, mogu djelovati i kontraproduktivno. Druga je stvar da Hrvatska mora, radi socijalnog mira, čuvati svako radno mjesto. Ali se zato može čuvati neracionalnih ulaganja i promašenih investicija u budućnosti. Čak i ulaganja u osiguravanje primarne energetske nezavisnosti treba da budu temeljito promišljena i pažljivo strukturirana sa stanovišta zapošljavanja. Bill Clinton, u spomenutoj knjizi, ilustrira kako je za zapošljavanje važna i struktura ulaganja, a ne samo visina ulaganja u novu investiciju. On kaže: „Svaka milijarda dolara uložena u centralu na ugljen stvara 870 radnih mjesta. Ista svota uložena u solarnu energiju stvara 1.900; u energiju na vjetar 3.300, ako su turbine i lopatice izrađene u zemlji u kojoj se instaliraju; u unapređenje efikasnosti velikih zgrada 7.000; u unapređenje efikasnosti kuća do 8.000 radnih mjesta“. Zato se u strategiji izgradnje energetske izvora mora reafirmirati industrija koja proizvodi opremu za ovakve projekte.

Teza 6. Vrlo bitna pretpostavka za pokretanje novog industrijskog ciklusa je kvalitetnije obrazovanje i veće ulaganje u znanstveno istraživački i inovacijski proces. Nažalost, i tu smo u lošijoj situaciji nego prije devedesete i značajno zaostajemo za drugim članicama Europske unije. Budući da je s gubitkom industrije izgubljena čitava generacija proizvodnih i tehničkih kadrova, kadrovska obnova je jedan od prioriteta nove industrijske politike. Morat će se školovati i dokvalificirati ljudi za nove industrije, jer bez obrazovanih ljudi, iskusnih inženjera, tehnologa, tehničara, projektanata, ne može se obnoviti industrijska struktura.

Proces izgradnje novih industrija pretpostavlja poboljšavanje inovacijskog lanca u cjelini. Koliko je naše zaostajanje na ovom sektoru neka ilustriraju sljedeći podaci: Hrvatska ulaže oko 0,9% BDP-a u istraživanje i razvoj /R&D/, a od toga državna ulaganja iznose 61%, a ulaganja iz gospodarstva oko 39%. U Europskoj uniji prosječno izdvajanje za ove namjene iznosi oko 2% BDP-a, a prema Strategiji Europa 2020. mora se povećati na 3% BDP-a do 2020. godine. Hrvatska mora povećati ulaganja na europski prosjek, to jest do 3% BDP-a do 2020. godine, s tim što urgentno treba poboljšati efikasnost uloženi sredstava.

Teza 7. Hrvatska ima nekoliko značajnih industrijskih kapaciteta u agroindustriji, proizvodnji elektroenergetske opreme, proizvodnji elektronike, farmaciji i drugim područjima. Takve industrije se modernizacijom i tehnološkom obnovom mogu učiniti još efikasnijima.

Ipak, naglasak nove industrijske strategije treba biti na novim industrijama, koje se temelje na modernim tehnologijama. Usporedo s industrijom, bit će potrebno izgraditi potrebnu infrastrukturu, modernu širokopojasnu internet mrežu, pametnu mrežu elektroprivrede, efikasnije luke i aerodrome, modernu željezničku mrežu, radikalno povećati navodnjavanje poljoprivrednih površina, izgraditi sistem zaštite i odvodnje, izgraditi bolji sustav upravljanja krutim otpadom, efikasnije koristiti električnu i drugu energiju, izgraditi sistem skladišta za energetske sirovine i hladnjača za poljoprivredne proizvode, kao i druge infrastrukturne objekte. Veliki dio

opreme za navedene projekte može biti izgrađeno u postojećim/moderniziranim/ industrijama i u novim kapacitetima. Time bi se osiguralo bolje korištenje postojećih industrijskih instalacija i otvaranje novih radnih mjesta.

Teza 8. Mala i srednja poduzeća trebaju biti kralježnica nove industrijske strukture. To je posebno važno istaknuti, budući da nove industrije preferiraju ovaj sektor jer je vrlo podesean za prihvaćanje novih tehnologija. Iskustva iz drugih, razvijenijih zemalja, pa i onih velikih kao što su SAD, upućuju da su mala i srednja poduzeća nositelj industrijskih tehnologija za 21. stoljeće. Nadalje, mala i srednja poduzeća su elastičnija na promjene i predstavljaju pravi rezervoar za nova zaposlenja. Iskustva i nekih malih zemalja sa sličnim karakteristikama kakve su hrvatske, mogu biti izrazito korisna. Posebno je zanimljiva Finska, koja je na vrhu liste razvijenih zemalja prema ulaganju u R&D /oko 3,9% BDP-a/, ima izvanredno organiziran inovacijski i razvojni lanac, koji uključuje univerzitete, istraživačke centre, tehnološke parkove, financijske institucije, postojeće industrije, državnu administraciju i lokalnu samoupravu. Hrvatska bi mogla razvijati novi industrijski kompleks po uzoru na takva i slična iskustva iz naprednijih zemalja.

Teza 9. Robni izvoz, uz industriju i inovacijski lanac, predstavlja treću stranicu opisanog razvojnog trokuta. Povećavanje izvoza je pretpostavka reindustrijalizacije, a sama industrija čini bazu za povećavanje izvoza. Hrvatski izvoz bi se praktično udvostručiti do 2020. godine.

Kako se može povećati hrvatski robni izvoz? Prije svega, mora se popraviti konkurentnost proizvoda na inozemnom tržištu. Dio mjera koje država može pokrenuti tiču se smanjenja troškova izvoznim, olakšavanja poreznog tereta, smanjivanja komunalnih naknada i troškova lokalne samouprave, smanjivanje troškova rada, olakšavanje financiranja izvoza i drugih. Nadalje, potrebno je ozbiljno razmotriti utjecaj deviznog tečaja na hrvatski izvoz.

Pored spomenutog, sadašnji izvoz se može udvostručiti povećanjem konkurentnosti, porastom inženjering poslova i izvoza kapitalnih dobara, zatim poticanjem modernizacije postojećih izvoznih industrija, boljom promocijom naših proizvoda na inozemnim tržištima, kao i klasterizacijom kao modelom uvođenja malih i srednjih poduzeća na izvozna tržišta. Povećanje izvoza treba biti posebno značajan kriterij za izgradnju novih industrija.

Teza 10. Nova industrijska politika se ne može ostvariti bez snažne i ciljano usmjerene podrške financijskog sektora. Hrvatske banke, za koje se često govori da su stabilne i dobro kapitalizirane, nisu osobito motivirane povećavati kreditiranje poduzeća u uvjetima recesije. Postavlja se praktično pitanje što će napraviti zaokret i osigurati izlaz iz recesije: ako su banke nesklone kreditiranju, kompanije zapošljavanju, a potrošači trošenju? Uzdržavanje od financiranja i potrošnje vodi u dublju recesiju, a time i dublje strukturne nesklade.

Rekonstrukciju i izgradnju novih industrija nije moguće ostvariti na osnovama čisto komercijalnog financiranja. Posebno ne u uvjetima sadašnjih, vrlo visokih kamata kod domaćih banaka. Zato je po-

trebno izraditi poseban program financiranja obnove industrijskog sektora, koji bi obuhvatio sve oblike i izvore financiranja: banke, državu, monetarnu podršku, javno-privatna partnerstva, inozemne investicije, privatne investicije, europske fondove i drugo.

ZAKLJUČAK

Na kraju, za pokretanje procesa reindustrijalizacije Hrvatske moraju se ispuniti još neke opće pretpostavke. Ponajprije, mora se utvrditi dugoročna industrijska strategija, kojom će se definirati osnovni razvojni pravci i ciljevi. Bitno je da se svi nositelji vlasti i javnih funkcija, a prije svih vlada, političke partije, sindikati, komore i udruge poslodavaca usuglase oko izabranih ciljeva i prihvate strategiju kao svoju programsku osnovu. Nadalje, svima bi trebalo biti jasno da provođenje strategije nije kratkoročan cilj, nego dugoročna politika koju trebaju svi provoditi. Jednostavno nijedan društveni subjekt – niti država, niti poduzeća, niti banke – sam za sebe, ne može promijeniti zapušteno stanje u industrijskom sektoru naše zemlje.

Korisno je još napomenuti da bi spomenute ideje o potrebi i pravcima reindustrijalizacije hrvatske privrede mogle, u velikoj mjeri, poslužiti i drugim državama nastalim iz bivše Jugoslavije. Ne samo zbog stvaranja pretpostavki za postupno obnavljanje vlastitog industrijskog tkiva, nego i zbog stvaranja zajedničke platforme za ekonomsko povezivanje srodnih i komplementarnih ekonomija.

IZVORI

1. Deni Rodrik, *Industrial policy for the twenty – first century*, Harvard University, 2004.
2. Bill Clinton, *Natrag na posao*, Mate d.o.o., Zagreb, 2012.
3. *A Third Industrial Revolution*, The Economist, April 2013.
4. European Commission, *EUROPE 2020 – A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, Brusel, 2010.
5. Raiffeisen Investment Wien, *Scenario 2020 – Central and South Eastern Europe*, November 2006.
6. IBRD, *Doing business in a more transparent world*, The World Bank, 2012.
7. WIIW, *WIIW Handbook of Statistics*, Wien 2011.
8. Dr sc. Žarko Primorac, *Promašene investicije pogubnije od neinvestiranja, Zagrebačka inicijativa*, Perspektive, siječanj 2013.
9. Hrvatska gospodarska komora, *Gospodarska kretanja broj 4*, Zagreb 2013.
10. IBRD, *EU 11 – Regular economic report*, Issue 27, 2013.

Abstract

Croatian industry was destroyed in the past two decades to the point that it jeopardizes centuries-old industrial tradition. Re-industrialization of the country, generally speaking, can be generated by implementing strategies that may prefer to revitalize old industries or opt for technological breakthrough in the direction of modern technologies and new industries. One should try to implement both, but the emphasis should still be placed on the construction of new, modern industries. New industrial era has practically started, which many call the third industrial revolution. Digitalization of the industry, which is happening now, will change the essential characteristics of the industrial entity. To start the process of re-industrialization Croatia must fulfill some general assumptions. First we must establish a long-term industrial strategy, which will define the main developmental directions and goals. It should be noted that the ideas mentioned in the paper on the need for re-industrialization and directions of the Croatian economy could serve, to a large extent, other countries emerged from the former Yugoslavia.

Key words: Croatian industry, reindustrialization, old industries, new industries, long-term industrial strategy.